

Mikael Sundkvist

”Prokimeni!” Ajatuksia kontekstin merkityksestä

Ortodoksisen kirkon jumalanpalveluksissa vilisee viittauksia Raamattuun. Millaisia käännöksiä näissä viittauksissa tulisi käyttää? Suora kopioiminen Raamatun käännöksestä ei aina ole viisasta. Liturginen käyttökonteksti voi nimittäin edellyttää tiettyä tapaa tulkita Raamatusta lainattua tekstiä. Näin ollen Raamatusta otettu lainaus on käännettävä tavalla, joka sopii käyttökontekstiin.

Konteksti antaa lainaukselle merkityksen. ”Auta, Herra! Sinun palvelijasi ovat käyneet vähiin.” Kyse on Psalmin 12 jakeesta 2, joka joskus kuuluu epävirallisesti alttarista tai kanttorin paikalta, kun jumalanpalvelukseen on saapunut yllättävän vähän ihmisiä. Tätä seuraavat hymyt osoittavat sen, että psalmijakeen kontekstualisointi oli onnistunut.

Mitä tietty raamatunkohta tarkoittaa? Tilanteesta riippuen se saattaa tarkoittaa montaakin asiaa. Yksittäisen raamatunkohdan merkitys löytyy monella tasolla. Raamatuntutkimuksessa etsitään perinteisesti alkuperäistä merkitystä. Tämä voi olla raamatuntekstin kirjoittajan aikoma merkitys, mutta myös se merkitys, joka syntyy tekstin vastaanottajien puolella – se ei välttämättä ole sama kuin mitä kirjoittajalla oli mielessä. Vastaanottajat ymmärtävät tekstin omasta kontekstistaan käsin.

Tekstin reseptio luo sille uusia merkityksiä. Reseptiossa syntyneet merkitykset ovat oma tutkimusalansakin nykyään. Joskus myöhempi tulkitsija ei edes yritä käyttää tiettyä kohtaa sen oletetusta alkuperäisestä kontekstista käsin. Osuvaa ilmaisua käytetään sen sijaan irrallaan sen taustasta osana uutta viestintää. Tämän ilmiön kohtaamme muun muassa kirkkoisillä – emme toki pelkästään heillä. Myös jumalanpalveluksissa tämä on havaittavissa.

Ortodoksisen kirkon jumalanpalveluksissa esiintyvät prokimenit ovat oma lukunsa. Prokimenit eli johdantolausekset on yleensä otettu Psalmien kirjasta. Käytössä olevissa jumalanpalvelusten suomennoksissa uuden kontekstin huomioiminen ei ole aina onnistunut yhtä hyvin kuin Psalmin 12 toisen jakeen epävirallinen käyttö jumalanpalvelusten toimittajien kesken.

Tarkastelen seuraavassa yksittäisen raamatunkohdan yhteyttä liturgiseen kontekstiin ottamalla esimerkiksi Psalmin 77 käytön suurena prokimena.

Suurina juhlina juhlapäivän ehtoopalveluksessa lauletaan niin sanottuja suuria prokimeneja, jotka ovat tavanomaisia prokimeneja pidempiä. Yksi tällainen on Psalmi 77 ja sen jakeet 14a–16a, 11–12. Kyseinen suuri prokimeni on valitettavan hyvä esimerkki siitä, kuinka jumalanpalveluskirjojen toimitajat eivät ole tarpeeksi huomioineet jumalanpalveluksen uuden kontekstin vaatimaa tulkintaa suhteessa psalmin alkuperäiseen merkitykseen.

Psalmia 77 lauletaan ortodoksisissa kirkkoissa suurena prokimena Kristuksen syntymäjuhlanä, ensimmäisenä ja toisena sunnuntaina pääsiäises-tä sekä helluntaina, ja seuraavalla tavalla 1992 raamatunkäännöksen mukaan:

Ei ole sinun vertaistasi jumalaa. Sinä olet Jumala, sinä teet ihmeitä, (Ps 77:14b–15a)

Liitelauselma: Olet osoittanut voimasi kansojen vaiheissa. Kätesi voimalla sinä vapautit oman kansasi. (Ps 77:15b–16a)

Liitelauselma: Minä ajattelen: ”Siinä on tuskani syy, että Korkeimman teot ovat toiset kuin ennen.” (Ps 77:11)

Liitelauselma: Minä muistelen tekojasi, Herra, muistan ihmeitä, joita muinoin teit. (Ps 77:12)

Jumalanpalveluksen kontekstissa kiitetään Jumalaa hänen tekemistään ihmeistä: Kristuksen syntymästä, ylösnousemuksesta sekä – niiden seurauksena – Pyhän Hengen vuodattamisesta. Prokimenin toinen liitelauselma tulee sen takia yllätyksenä. Miksi vastaisimme näihin Jumalan ihmeisiin tuskalla ja pettymyksellä: ”Minä ajattelen: ’Siinä on tuskani syy, että Korkeimman teot ovat toiset kuin ennen’” (Ps 77:11)?

Omassa alkuperäisessä kontekstissään Psalmi 77 kertoo pettymyksestä sen vuoksi, ettei Jumala ole tullut kansansa avuksi: ”Onko Herra hylännyt meidät ainiaaksi, eikö hän enää välitä meistä?”, kysytään jakeessa 8. Jae 11 päättää tämän valituksen: ”Minä ajattelen: ’Siinä on tuskani syy’”, ja niin edelleen.

Psalmin toisessa osassa rukoilija kuitenkin rohkaistuu, kun hän muistaa ”ihmeitä, joita muinoin teit” (jake 12). Sitä seuraa osio, jossa rukoilija muistelee Jumalan tekemiä ihmeitä kansansa hyväksi, ennen kaikkea kansan kuljettamista Kaislameren halki (2. Moos. 14). Psalmista 77 otettu suuri prokimeni käyttää juuri tähän toiseen osioon kuuluvia jakeita 12–16, jotta kirkko voisi

kiittää Jumalaa Kristuksen kautta tapahtuneista ihmeistä.

Jae 11 jää kuitenkin arvoitukselliseksi. Se päättää psalmin ensimmäisen puoliskon valituksen. Hepreaksi jae kuuluu seuraavasti: ”Ja siten sanon, ’tämä on suruni: Korkeimman oikean käden muutos.’”¹ Vuoden 1992 raamatunkäännös kääntää sanat ”Korkeimman oikea käsi” ilmaisulla ”Korkeimman teot”, mikä tekee jakeen liturgisen kontekstualisoinnin vaikeammaksi. Kohta selviää miksi. Vanha kirkkoraamattu vuodelta 1933 käänsi sanatarkasti ”Korkeimman oikea käsi”, mikä versio löytyy papiston käyttämästä ortodoksisesta vigiliakäsikirjasta.

Psalmijakeen kontekstualisoinnin kannalta varsinainen ongelma on kuitenkin muualla. Jumalanpalvelusten laatijat ovat käyttäneet Vanhan testamentin kreikkankielistä käännöstä Septuagintaa eivätkä hepreankielistä alkutekstiä. Septuaginta-käännöksessä on ilmeisesti virhe juuri jakeen 11 kohdalla, mikä selittää kohtaamamme liturgisen vaikeuden. Septuagintan kääntäjät ovat olettaneet, että tekstissä on verbi ”aloittaa” siinä kohdassa, jossa hepreaksi puhutaan heikkoudesta tai surusta (> ”tuskaa”).² Kreikaksi jae 11 kuuluu sen takia näin: ”Ja sanoin: ’Nyt olen aloittanut: tämä [on/oli] Korkeimman oikean käden muutos’.”³

Näin kreikaksi Ps 77:11 ei puhu tuskasta ja pettymyksestä vaan ”Korkeimman käden muutoksesta”, joka on lähtökohtaisesti neutraali ilmaisu – käsi on voinut muuttua hyvällä tavalla! Näin juuri jaetta käytetäänkin käsillä olevassa suuressa prokimenissa: se kuuluu psalmin toiseen puoliskoon, jossa kiitetään Jumalan ihmeistä.

Tämän Ps 77:11 tulkinnan sinetöi lopulta useiden kirkkoisien tapa lukea ilmaisu ”Korkeimman oikea käsi” viittauksena Kristukseen Jumalan ”oikeana kätenä”, jonka kautta pelastus on tullut maailmaan. Origenes (k. n. 254) ja Gregorios Nyssalainen (k. 394) selittävät ”oikean käden muutoksen” niin, että siinä puhutaan Kolminaisuuden toisen persoonan ihmiseksi tulemisestä. Silloin Poika tavallaan koki muutoksen, mutta samalla hän pysyi Jumalana muuttumattomana.⁴ Joka tapauksessa viittaus koskee myönteistä asiaa, Kris-

¹ נָחַתְּ. Tate 1998, 268: ”lit., ‘to sicken me is this’.”

² Tate 1998, 268.

³ Καὶ εἶπα· Νῦν ἠρξάμην· αὐτὴ ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Rahlfs 1979, 81 (= Ps 76.) Jae esiintyy samassa muodossa kreikkalaisissa jumalanpalveluskirjoissa.

⁴ Origenes, Hom. in Ps. 15.2; Gregorios Nyssalainen, v. Mos. 2.28–30. Vertaa myös Athanasios Suuri: διὰ τὴν τοῦ Ὑψίστου δεξιάν. Ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν· Διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ πεπραγμένα, ὅς ἐστι δεξιὰ τοῦ Πατρὸς. Athanasios, exp. Ps. 27.348.4–10.

tusta, ja sopii sen takia kiitollisuudella lausuttavaksi hänen syntymäjuhlaan, jolloin suuri prokimeni, kuten edellä todettiin, otetaan Psalmista 77.

Psalmi 77:11–16 suurena prokimenina on siis osa patristista tulkintaperinnettä.⁵ Tämä olisi pitänyt ottaa huomioon jumalanpalveluksen suomennoksessa sen sijaan, että vain otettiin Psalmin käännös sellaisenaan vuoden 1992 raamatunkäännöksestä.⁶ Septuagintan Psalmien kirjan suomennos olisi tarjonnut paremman lähtökohdan: ”Minä sanon: ’Nyt pääsen alkuun: tämä muutos tulee Korkeimman oikeasta kädestä.’”⁷ Tuska ja pettymys eivät sen sijaan sovi juhlapäivänä.

Jumalanpalvelusten raamattuaineiston kääntämisessä olisi aina lähdetävä liikkeelle lähteiden käyttämästä kreikasta ja liturgisen kontekstin huomiomisesta. Jumalanpalvelustekstien laatijat ovat käyttäneet Raamatun aineistoa harkiten. Kääntäjän tulee olla yhtä harkitseva!

⁵ Tämä tulkinta näyttää olevan voimissaan. Athoksen Vatopedi-luostarin igumeni Efraim totesi pari vuotta sitten: “The Light of Christ, which is a Person, the Lord Himself, comes into the heart of those who desire God and is the good change of the right hand of the Most High [Ps. 76, 10 {sic}]. The whole of our struggle is summed up in our change. The passions aren’t mortified, but are transformed and the whole of our being is drenched in the Uncreated Light of the Divinity.” Efraim 2017.

⁶ Esim. Pentekostarion 1999, 86, [puuttuu sivulta 154], 525. Ennen vanhaan ei ollut paremmin, sillä myös entisissä laitoksissa prokimenin jakeet oli otettu suoraan vuoden 1933 käännöksestä, jossa jae 11 kuuluu: ”Minä sanoin: tämä on minun kärsimykseni, että Korkeimman oikea käsi on muuttunut.”

⁷ Psalmi 2010, 146. Sen sijaan vastaava kirja ruotsiksi ei sellaisenaan kelvannut prokimenin ruotsinnokseen: ”Jag sade: ’Nu har jag börjat, den Högstes hand är inte sig lik.’” Psaltaren 2008, 114. Ruotsinkielisessä papin käsikirjassa on käännetty näin: ”Och jag sade: ’Nu har jag börjat. Denna förändring har skett genom den Högstes högra hand.’” Hieratikon 2019, 215.

Lähteet ja kirjallisuus

Athanasios Suuri

1857–1866 Expositiones in Psalmos. J.-P. Migne, MPG 27. Paris.

Efraim Vatopaidinos

2017 They aren't mortified but are transformed. Pemptousia.com [https://pemptousia.com/2017/08/they-arent-mortified-but-are-transformed/] luettu 17.8.2020

Gregorios Nyssalainen

1968 De vita Mosis. J. Danielou, Grégoire de Nysse. La vie de Moïse, 3rd edn. Sources chrétiennes 1 ter. Paris: Éditions du Cerf.

Hieratikon

2019 Hieratikon. Gudstjänstbok för präst och diakon. Red. Mikael Sundkvist. Tallinna. Suomen ortodoksisen kulttuurikeskuksen säätiö.

Origenes

2015 Origenes, Homiliae in Psalmos. Ed. by L. Perrone, M., Molin Pradel, E., Prinzivalli, A., Cacciari. Origenes Werke, vol. 13, Die neuen Psalmenhomilien. Eine kritische Edition des Codex Monacensis Graecus 314. Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte. Neue Folge 19. Berlin-Munich-Boston: De Gruyter.

Pentekostarion

1999 Pääsiäisen ja helluntain välisen viidenkymmenen päivän juhlakauden ajalla ehto- ja aamupalveluksessa luettavien ja laulettavien rukouksien ja veisujen kirja. Jyväskylä. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Psalmit

2010 Psalmit Septuagintan mukaan. Helsinki. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto & Suomen Piipiaseura.

Psaltaren

2008 Psaltaren enligt Septuaginta. Skellefteå. Artos.

Rahlf's

1979 Septuaginta. Ed. Alfred Rahlfs. Stuttgart. Deutsche Bibelgesellschaft.

Tate, Marvin E.

1998 Psalms 51–100. Word Biblical Commentary 20. Dallas. Word.